

Državni izpitni center

M 1 1 2 5 2 1 1 3

JESENSKI IZPITNI ROK

SOCIOLOGIJA

NAVODILA ZA OCENJEVANJE

Ponedeljek, 29. avgust 2011

SPLOŠNA MATURA

IZPITNA POLA 1**ESEJSKE NALOGE (splošna ocenjevalna shema)**

-
- 0–5 ni razviden sociološki uvid v problem; navaja nekaj ugotovitev, dejstev, informacij, ki niti niso toliko pomembni za analizo, razlago ali razpravo o problemu;
-
- 6–9 delno opredeli problem; navaja nekaj dejstev, ugotovitev in informacij ter na njihovi osnovi delno že oblikuje sklepe, pomembne za analizo problema;
-
- 10–13 opredeli problem; navaja dejstva, ugotovitve, informacije; na osnovi navedenih podatkov oblikuje sklepe, pomembne za analizo problema, in jih že delno argumentira;
-
- 14–17 jasno opredeli problem; navaja ugotovitve, dejstva, informacije; na njihovi osnovi oblikuje sklepe in jih argumentira glede na poznavanje sociološke problematike; v argumentacijo vključuje sociološko terminologijo in kaže poznavanje za analizo problema bistvenih socioloških teorij;
-
- 18–20 jasno opredeli problem; navaja podatke, informacije, dejstva; te med seboj povezuje, oblikuje sklepe in jih celovito argumentira; v argumentaciji izkazuje poznavanje sociološke terminologije in za analizo problema poglobljenih teorij; ugotovitve širše povezuje; navaja tudi izvirne poglede na problematiko.
-

Ocenjevalec upošteva tudi jezikovno oblikovanost besedila. Če meni, da problem ni predstavljen jezikovno ustrezno, lahko zmanjša skupni seštevek za največ 5 točk.

IZPITNA POLA 1

DODATNA NAVODILA ZA OCENJEVANJE ESEJSKIH NALOG

1. **Razpravljajte o demografskih trendih v modernih družbah.**

(Opredelite demografske dejavnike, ki določajo gibanje števila prebivalcev; opišite prevladujoče demografsko stanje v modernih družbah; osrednji del esejskega odgovora namenite razpravi o vzrokih padanja rodnosti v modernih družbah. V odgovor, poleg drugih vzročnih pojasnitev, vključite teorijo medgeneracijskega pretakanja blaginje in doktrino odgovornega starševstva.)

Kandidati/kandidatke za najvišje število točk (18–20) vključijo v odgovor naslednje elemente:

- **demografske dejavnike: smrtnost, rodnost in migracije**, ter jih povežejo z rastjo prebivalstva;
- opozorijo na **demografsko stanje v modernih družbah: nizko rodnost, staranje prebivalstva** in s tem povezan nizek oziroma celo negativen naravni prirastek, ki ga blažijo (i)migracije;
- pri pojasnjevanju **vzrokov nizke rodnosti** v modernih družbah posebej navedejo in razložijo **teorijo medgeneracijskega pretakanja blaginje in doktrino odgovornega starševstva**;
- razpravljajo še o **drugih vzrokih** nizke rodnosti: emancipaciji in zaposlovanju žensk, pričakovanju višjega življenjskega standarda, življenju v urbanem okolju, negotovosti zaposlitve, problematiki osamosvajanja mladih in drugih.

Če kandidati/kandidatke v razpravo ne vključijo teorije medgeneracijskega pretakanja blaginje in teorije odgovornega starševstva, lahko dobijo največ 17 točk.

2. **Primerjajte pojme ljudstvo (v etničnem smislu), narod in nacija. Ponazorite razlike med njimi s konkretnimi primeri.**

Kandidati/kandidatke za najvišje število točk (18–20) vključijo v svoj odgovor naslednje elemente:

- **opredelijo** ljudstvo (v smislu etnične skupine), narod in nacijo,
- jih med seboj **primerjajo**,
- **ponazorijo** »prehode« od ljudstva prek naroda do nacije s konkretnim primerom (npr. Slovencev) ali navedejo različne konkretne primere, kdaj je neka skupina ljudstvo, neka druga narod in tretja nacija.

Če kandidati/kandidatke v razpravo ne vključijo konkretnih primerov, lahko dobijo največ 15 točk.

3. **Predstavite socializacijski proces in analizirajte njegovo povezanost z življenjskim potekom. V odgovor vključite spremembe življenjskega poteka v (post)modernih družbah.**

Kandidati/kandidatke za najvišje število točk (18–20) v odgovor vključijo:

- **predstavitev socializacijskega procesa** (značilnosti, dejavniki, mehanizmi, učinkovitost),
- **povezanost** socializacijskega procesa z življenjskim potekom,
- **spremembe v družbenem dojemanju** in reflektiranju posameznih življenjskih obdobj v (post)modernih družbah (nejasnost meja med otroštvom, mladostjo, odraslostjo, ostarelostjo, konstrukcija mladosti, podaljševanje odvisnosti mladih, individualizacija življenjskih potekov, skrpana identiteta itd.).

4. **Primerjajte različne oblike družbene slojevitosti. V primerjavi izpostavite in uporabite tri merila (kriterije) primerjave. Oblike družbene slojevitosti tudi ponazorite s konkretnimi primeri.**

Kandidati/kandidatke za najvišje število točk (18–20) vključijo v svoj odgovor:

- **opredelijo slojevitost,**
- **predstavijo** kaste, suženjstvo, stanove in razrede ter jih **primerjajo** po: **načinu zavzemanja družbenega statusa, možnosti družbene gibljivosti, načinu legitimiranja** itd.,
- vsako obliko slojevitosti **ponazorijo** z enim (lahko tudi več) primerom.

Merila primerjave lahko osvetlujejo sproti (npr. oblike slojevitosti se razlikujejo po načinu zavzemanja družbenega statusa ... in nadaljujejo z razlago, kako je s to značilnostjo v različnih oblikah slojevitosti ...). Če pa najprej opisujejo oblike slojevitosti, ne da bi opozorili na merila primerjave, morajo nekje v odgovoru ta posebej predstaviti. Če v odgovoru ni eksplicitne primerjave, lahko dobijo največ 15 točk.

5. **Predstavite družbene funkcije religije in razpravljajte o njihovem pomenu v sodobnih družbah.**

Kandidati/kandidatke za najvišje število točk (18–20) vključijo v odgovor naslednje elemente:

- **predstavitev** različnih funkcij religije (integracijske, socialne nadzorne, kompenzacijske legitimacijske, osmišljevalne),
- **razpravo** o njihovem pomenu v sodobnih družbah,
- **povezanost s procesi sekularizacije.**

IZPITNA POLA 2

I. DELO IN PROSTI ČAS

1. *Navedite družbeno-ekonomski proces, v katerem je prišlo do razmejitve med delovnim in prostim časom. Pomagajte si z virom A. (1 točka)*

Kandidati/kandidatke navedejo **proces industrializacije**, lahko tudi **proces nastajanja kapitalistične družbe**. (1 točka)

2. *Pojasnite razliko med zunajdelovnim časom in prostim časom. (2 točki)*

Kandidati/kandidatke v odgovoru navedejo, da je prosti čas le **del zunajdelovnega časa** (0,5 točke), ko lahko razmeroma **svobodno izbiramo dejavnosti**. (0,5 točke). Zunajdelovni čas je sicer zapolnjen še z različnimi **obveznostmi** (1 točka): gospodinjskimi deli, gospodarskim delom na domu, prevozom na delovno mesto, pripravami na delo in drugim.

3. *Zaposlitev je od 19. stoletja v zahodnih družbah dobila osrednje mesto. Zakaj je danes zaposlitev tako pomembna? Navedite štiri razloge. (4 točke)*

Kandidati/kandidatke v odgovoru navedejo štiri izmed naslednjih razlogov:

- zaposlitev predstavlja **glavni vir dohodkov**;
- zaposlitev ima pomemben **vpliv na družbeni status**;
- iz zaposlitve izhajajo nekatere pomembne **socialne pravice**, ki zagotavljajo **socialno varnost** (zdravstveno zavarovanje, nadomestilo za brezposelnost, pokojninsko zavarovanje in druge);
- zaposlitev pomeni **socialno vključenost** (občutek pripadnosti, druženje, informiranost);
- zaposlitev je **vir poklicne identitete**
- itd.

Kandidati/kandidatke lahko navedejo tudi druge razloge pomembnosti zaposlitve. Za vsak ustrezno navedeni razlog dobijo po 1 točko, skupaj 4 točke.

4. *Katero novost v organizaciji dela je prinesel »fordizem«? (1 točka)*

Tekoči trak. (1 točka)

5. *Kakšne posledice je imela ta novost na proizvodnjo in porabo dobrin? Pojasnite eno posledico. (2 točki)*

Kandidati/kandidatke navedejo in pojasnijo eno od naslednjih posledic:

- **množično** proizvodnjo **standardiziranih** izdelkov,
- **množični trg**,
- **cenenost izdelkov** in
- **zniževanje stroškov** proizvodnje.

Kandidati/kandidatke dobijo za ustrezno pojasnjeno posledico 2 točki, sicer manj.

6. *Kako imenujemo tehnologiji, ki sta sledili mehanizirani tehnologiji in tehnologiji tekočega traku? Pomagajte si z virom B. (1 točka)*

Avtomatizacija in **informacijska** tehnologija. (1 točka; po 0,5 točke za vsako pravilno navedeno tehnologijo)

7. *Opišite optimistični pogled, kako naj bi se z nastopom navedenih tehnologij spremenil položaj delovne sile. Navedite tri značilnosti. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke v opis optimističnega pogleda vključijo tri od naslednjih značilnosti:

- delo bo ponovno povezano z **znanjem**, **odgovornostjo**, **dostojanstvom** in **smislom**, posameznik bo dobil ponovno **nadzor** in **vpogled** v celoten delovni proces,
- ne bo več **težkega fizičnega dela** in **tudi ne monotonega umskega**,
- delo bo **visoko vrednoteno**,
- pomenilo bo **izvor zadovoljstva**
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo 3 točke, če so v odgovor smiselno vključili tri značilnosti, sicer ustrezno manj za pomanjkljiv odgovor.

8. *Navedite tri vrste brezposelnosti in eno podrobneje predstavite. (3,5 točke)*

Kandidati/kandidatke navedejo:

- **sezonsko**,
- **frikcijsko** in
- **strukturno** brezposelnost.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako navedbo dobijo po 0,5 točke, za predstavitev ene od njih 2 točki, skupaj 3,5 točke.

II. KULTURA

1. *Vir A nakazuje, da je človek »ustvarjalec kulture«. Opredelite pojem kulture v sociološko-antropološkem pomenu besede. (3 točke)*

Mišljena je kultura kot **način življenja ljudi** – pripadnikov in pripadnic neke družbe (0,5 točke), kar pomeni, da gre za celotno področje **idej, navad, prepričanj, jezika, vzorcev vedenja, materialnih proizvodov** itd. (1,5 točke, če so omenjene vsaj tri sestavine, sicer ustrezno manj), ki so jih **oblikovali ljudje** in se **prenašajo iz generacije v generacijo** (1 točka).

2. *Pojem »kultura« se uporablja tudi v drugih, ožjih pomenih. Pojasnite enega od njih. (2 točki)*

Kandidati/kandidatke lahko pojasnijo uporabo pojma kulture v še enem od naslednjih pomenov:

- **izvornem pomenu** besede kot »obdelovanje zemlje, gojenje, negovanje, poljedelstvo,
- kot enačenje kulture z različnimi oblikami **umetnosti**,
- kot enačenje kulture z vsemi oblikami **duhovnega ustvarjanja**,
- v pomenu **izražanja vrednostnih sodb** glede obnašanja.

Kandidati/kandidatke dobijo za ustrezno pojasnilo enega od pomenov pojma »kultura« 2 točki ali ustrezno manj za delno, pomanjkljivo razlago.

3. *Kako imenujemo proces učenja, sprejemanja kulture? (1 točka)*

Inkulturacija (1 točka).

4. *Na katere sestavine kulture nakazuje vir A? Navedite tri in vsako ponazorite s konkretnim primerom iz vira A. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko navedejo in s konkretnim primerom iz vira A ponazorijo tri izmed naslednjih sestavin kulture:

- **jezik**: piše poezijo in knjige o pravu,
- **umetnost**: sklada glasbo, piše poezijo,
- **norme**: piše knjige o pravu,
- **materialna kultura** (proizvodi): gradi katedrale, pošilja rakete v vesolje,
- **religija**: gradi katedrale,
- **znanje, znanost**: spreminja gensko naravo svoje in drugih vrst.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako navedeno sestavino po 0,5 točke (skupaj 1,5 točke), za ponazoritev s konkretnim primerom iz vira A pa še po 0,5 točke, skupaj 1,5 točke.

5. *Vir B omenja akulturacijske procese. Kratko razložite, kaj je akulturacija ter eno od njenih možnih posledic za pripadnike in pripadnice izseljenskih skupnosti. (2,5 točke)*

Akulturacija je proces **prilagajanja** priseljencev kulturi družbe, v katero so se **priselili** (1,5 točke za ustrezno opredelitev, sicer manj).

Kandidati lahko med njenimi možnimi posledicami navedejo in kratko razložijo eno od naslednjih možnih posledic:

- **izgubo** izvorne kulturne identitete,
- **krizo identitete** (novo kulturno okolje ga/je ni pripravljeno sprejeti, staremu ne pripada več).

6. *Poimenujte in kratko predstavite pojav, o katerem posredno govori vir C. (3 točke)*

Množična kultura (1 točka); gre za kulturne proizvode **množičnih medijev** (0,5 točke), narejeni so po določenih obrazcih, **standardizirani**, **brez večje umetniške vrednosti** in namenjeni **množični porabi** (1,5 točke za ustrezno opredelitev, sicer manj).

7. *Pri raziskovanju in analizi tega pojava se pogosto poudarjata dve njegovi funkciji. Navedite in razložite ju. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke navedejo in razložijo naslednji funkciji:

- funkcijo **propagande** (lahko politične, lahko pa tudi kot povečevanje neke družbe in družbenih odnosov),
- funkcijo »**razvedrila**«, ob katerem naj bi ljudje pozabili na tegobe vsakdanjega življenja.

III. ODKLONSKOST IN DRUŽBENI NADZOR

1. *Opreделите vsebino pojmov odklonskost in kriminal ter ju primerjajte. (2,5 točke)*

Pojem odklonskost vključuje **vsako** delovanje, ki **odstopa od družbenih norm**, vključno s »preseganjem« družbenih pričakovanj oziroma izjemnim ravnanjem (1 točka). Kriminal je delovanje, ki krši pomembne **formalne** družbene norme in tako ogroža družbeni red (1 točka).

Pojem odklonskost je torej **vsebinsko širši** od pojma kriminal (0,5 točke).

2. *Kako Durkheim utemeljuje svojo trditev, da je kriminal normalen in tako družbeno koristen pojav? Predstavite in pojasnite dva njegova argumenta. Pomagajte si z virom A. (4 točke)*

Kandidati/kandidatke predstavijo in pojasnijo naslednja argumenta:

- kriminalno dejanje in kazen, ki mu sledi, pripomoreta k utrjevanju kolektivne zavesti in tako k družbeni solidarnosti oziroma kaznovanje prepovedanih ravnanj **utrjuje konformnost večine** itd. (2 točki, če je argument ustrezno naveden in pojasnjen, sicer manj);
- odklonskost **omogoča družbene spremembe** oziroma vsaka družbena sprememba se nujno začne z neko vrsto odklonskosti (2 točki, če je argument ustrezno naveden in pojasnjen, sicer manj).

3. *V Durkheimovi razlagi odklonskosti ima pomembno mesto pojem anomije. Pojasnite, kaj je anomija, in navedite, katere vzroke zanjo prepoznava Durkheim. (3 točke)*

Anomija je družbeno stanje, ko **pravila nehajo delovati** oziroma ko posamezniki in posameznice obstoječih družbenih norm ne doživljajo kot obvezujočih (1 točka).

Durkheim vidi vzroke za anomijo v **hitrih družbenih spremembah** (modernizaciji) (1 točka) in z njimi povezanim **individualizmu** (1 točka).

4. *Navedite in pojasnite dve izhodišči konfliktnih (marksističnih) teorij odklonskosti. Pomagajte si z virom B. (4 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko navedejo in pojasnijo dve izmed naslednjih izhodišč:

- pri oblikovanju zakonov imajo večjo vlogo posamezniki in skupine z **večjo ekonomsko in politično močjo**, zato zakoni niso izraz vrednotnega konsenza;
- zakoni se **selektivno** uporabljajo (drugače za podrejene kakor za vladajoče);
- formalni družbeni nadzor je bolj **usmerjen na pripadnike nižjih družbenih slojev**, rasnih in etničnih manjšin, zato se ti tudi pogosteje znajdejo v zaporu;
- kriminal nižjih družbenih slojev je **lažje odkriti**
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako ustrezno navedeno in pojasnjeno izhodišče po 2 točki (skupaj 4 točke).

5. *Navedite in kratko pojasnite konkreten primer, ki kaže na utemeljenost konfliktnih (marksističnih) razlag odklonskosti. (2 točki)*

Kandidati/kandidatke lahko navajajo in pojasnjujejo:

- primere gospodarskega kriminala,
- korupcije,
- davčne utaje,
- klientelizma
- itd.

Za ustrezno navedbo dobijo 1 točko, za kratko pojasnilo primera 1 točko, skupaj največ 2 točki.

6. *Kratko predstavite eno sorodnost med Durkheimovo (funkcionalistično) in konfliktnimi (marksističnimi) razlagami odklonskosti. (2 točki)*

Obe razlagi zanimajo **posledice odklonskosti za družbo kot celoto** in manj za posameznika (2 točki). Upoštevajo se tudi drugače formulirani odgovori, ki poudarjajo družbene dejavnike in/ali posledice.

IV. DRUŽINA

1. *Predstavite sociološko opredelitev družine. (2 točki)*

Družina je **primarna družbena skupina** in hkrati **družbena institucija**. V njej potekata vzgoja in vzreja otrok (odnos starši–otroci, intimnost, povezanost) (1 točka).

Je **dvogeneracijska** skupnost, v kateri ima ena oseba starševsko vlogo, druga pa vlogo otroka (1 točka).

Kandidati/kandidatke za ustrezno navedbo in pojasnitev dobijo po 1 točko, skupaj 2 točki.

2. *Katera družbena funkcija družine je predstavljena v viru A? (1 točka)*

Kandidati/kandidatke navedejo **reproduktivno funkcijo** družine (1 točka).

3. *Navedite in razložite še dve drugi funkciji družine. (4 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko navedejo in razložijo dve izmed naslednjih funkcij družine:

- **socializacijsko** (prenašanje kulturnih vzorcev, družbenih pravil, tradicije, znanja, veščin, ponotranjanje družbenih pravil, norm, vrednot);
- **ekonomsko** (materialne dobrine, storitve, ki jih ustvarimo v družini);
- **čustvena** podpora (čustvena opora, zaščita, kadar so člani v stiski, itd).

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako ustrezno navedbo funkcije po 1 točko, skupaj 2 točki in za ustrezno razlago vsake še po 1 točko, skupaj 2 točki.

4. *Vir B govori o delitvi dela in vlog v družini. Navedite in pojasnite dva tipa delitve vlog v družini. (4 točke)*

Kandidati/kandidatke navedejo:

- **segregirano**, lahko tudi **asimetrično** delitev vlog (1 točka): delitev na tipično "ženske" in tipično "moške" vloge, ki se med seboj zelo razlikujejo (1 točka),
- **integrirano**, lahko tudi **simetrično** delitev vlog (1 točka): partnerja oziroma družinski člani in članice si delo in odgovornost v družini enakomerno razdelijo (1 točka).

5. *Razložite razliko med družino in zakonsko zvezo. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke navedejo, da je družina vsaj dvogeneracijska skupnost (1 točka), zakonska zveza je družbeno priznana partnerska skupnost najmanj dveh odraslih oseb (1 točka). Izpostavijo eno razliko med njima (1 točka).

6. *Naštete tri značilnosti današnjega družinskega življenja v Sloveniji in dve natančneje predstavite. (3,5 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko navedejo tri izmed naslednjih značilnosti:

- **raznovrstnost** družinskih oblik in načinov življenja,
- **naraščanje števila razvez** zakonske zveze,
- **povečevanje števila enostarševskih** družin,
- **povečevanje števila reorganiziranih** družin,
- **podaljševanje** obdobja prehoda iz družine staršev v lastno družino
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako naštetu značilnost po 0,5 točke, skupaj 1,5 točke, za ustrezno predstavitev dveh pa še po 1 točko, skupaj 2 točki.